

УДК: 821.124-7:811.163.3'255.4

Јувенал: прва сатира

Светлана Кочовска-Стевовиќ

Институт за класични студии
Филозофски факултет
Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, Скопје

svetlana.kocovska@zfz.ukim.edu.mk

АПСТРАКТ

Овој прилог е препев на македонски јазик на првата сатира на Јувенал. Препевот се темели врз текстот на сатирата подготвен од Браунд (*Juvenal and Persius*, edited and translated by Susanna Morton Braund, Cambridge MA: Harvard University Press, 2004). Придружен е со кус уведен текст и со белешки.

Клучни зборови: Јувенал, прва сатира, македонски препев, римска книжевност

Увод

Збирката сатири од Деким Јуниј Јувенал што стигнала до нас преку ракописната традиција¹ е единственото дело што Јувенал го создал или единственото дело од овој автор што успеало да му одолее на немилосрдниот заб на времето. Во збирката се поместени шеснаесет сатири напишани во дактилски хексаметар, распоредени од нивниот антички издавач во пет книги. Од последната шеснаесетта сатира се зачувани само 60 стихови, или зашто поголемиот дел од сатирата едноставно не е зачуван, или зашто ненадејната смрт го спречила авторот да ја доврши (Courtney 1967, 38). Во теоријата постои теза дека само првите шест сатири од збирката (книга I и II) се

¹ За патувањето на текстот на Јувеналовите сатири низ вековите, види Parker (2012), 137–158.

автентични, а дека другите десет сатири (книга III – V) се дело на некој друг автор, кој можеби исто како и авторот на првите шест сатири се викал Јувенал². Сомнежот во автентичноста на сатирите од последните три книги се должи на воочливите разлики во стилот: додека во првите шест сатири авторот е остар и жесток слично како неговиот славен претходник Лукилиј, родоначалникот на сатирата, во другите десет сатири тој станува поумерен и е стилски поблизок до Хоратиј. Иако сите сатири биле објавени по смртта на Домитијан (96 год. н. е.), односно во првите три декади од вториот век³, личностите што се предмет на критика во нив се од времето на Домитијан. Својата одлука „да влезе во бој“ исклучиво со оние што се веќе упокоени Јувенал ја споделува со нас на крајот од првата сатира:

...Ќе влезам во бој јас саде со тие

пат што им Латински ил' Фламиниев покрива пенел

(Juv. Sat. 1.171).

Причината за одлуката на Јувенал за автоцензура несомнено бил стравот, што нè упатува на тоа дека парадигмите за суровост од времето на Домитијан биле присутни и во времето на Трајан и Хадријан. Тоа што, од сите книжевни родови што можел да ги избере, Јувенал ја избрал токму сатирата говори дека и другите негативни парадигми од не толку далечното минато биле сè уште живи: во услови на морална декаденција, на поетот, како што вели тој самиот на почетокот на првата сатира (Juv. 1.30), му е тешко да не пишува сатира (*difficile est saturam non scribere*).

За самиот Јувенал не знаеме речиси ништо повеќе од она што тој самиот ни го кажува во сатирите, а ни кажува малку. Се смета дека бил роден во времето на Нерон (с. 60 год. н. е.), можеби во

² Види Gold (2012), 97–100.

³ Датирањето на сатирите е комплексно прашање и е предмет на дебати. Врз основа на некои настани што се спомнуваат во нив, се смета за известно дека првата сатира е создадена по 100 год., шестата – по 115 год. н. е., седмата – во првата година од владеењето на Хадријан (117 год. н. е.), а сатирите од последната книга (Sat. XIII – XVI) – во периодот по 127 год. н. е. Види Braund (2004), 19; Duff (2013), xiv–xviii.

гратчето Аквин (*ден. Аквино*)⁴. Од една автобиографска дигресија во првата сатира е извесно дека кога бил млад составувал суасории (Juv. 1.15–17), што говори дека поседувал формално реторичко образование⁵. Во своето време не уживал голема популарност: се спомнува само во три епиграми на неговиот постар современик Мартијал (Mart. 7.24, 91; 12.18)⁶, а потоа му се губи секаква трага сè до крајот на 3 век н. е., кога станал многу популарен. Во 4 век неговите сатири биле дел од задолжителната школска лектира, а некои стихови од нив стекнале статус на пословици: *rara avis in terris, nigroque simillima cygno* (Juv. 6.165), *mens sana in corpore sano* (*ibid.* 10.356), *panem et circenses* (*ibid.* 10.81) итн. За популарноста на Јувенал неколку векови по неговата смрт сведочат и неговите тринаесет биографии (*Vitae*), за кои не се знае ниту кога точно биле напишани ниту од ко-

⁴ Претпоставката за местото на раѓање на Јувенал се темели врз еден натпис (C.I.L. X, 5382), врежан на камена плоча што била пронајдена во близина на Аквино. На натписот пишува дека некој Јуниј Јувенал, трибун на далматинската кохорта, еден од двајцата управници на колонијата и свештеник на божествениот Веспасијан, ѝ заветува и со свои пари ѝ посветува, не знаеме што (жртвеник?), на божицата Керера. Со оглед на тоа што на натписот е оштетена првата буква од личното име, не е извесно дали овој човек од Аквин е нашиот Деким Јуниј Јувенал или е некој друг Јувенал, можеби роднина на поетот. За животот на Јувенал, види Ramsey (1918), xi–xxi; Highet (1937); Pakiž (1998), 5–27; Armstrong (2012), 59–68; Courtney (2013), 1–9.

⁵ Суасориите биле советодавни школски беседи. Од ученикот се барало да состави беседа во која ќе посветува некој митолошки или историски лик за тоа како да постапи во определена ситуација. На пример, „Советувај го Агамемнон дали да ја жртвува својата ќерка Ифигенија или да не го прави тоа“. Види Kennedy (1999), 46.

⁶ Од епиграмите на Мартијал може да се заклучи дека тој чувствувал пријателска наклоност кон веројатно петнаесетина години помладиот од него Јувенал и го сметал за речит (*facundus*). На едно место (Mart. 12.18) Мартијал го претставува Јувенал како човек што вознемирено ита низ бучната Субура или низ Есквилин од една до друга куќа на некој скорешен моќник, веројатно за да побара некаква услуга (*dum tu forsitan inquietus erras/clamosa, Iuvenalis, Subura, aut collem dominae teris Dianae; dum per limina te potentiorum/sudatrix toga ventilat vagumque/maior Caelius te minor fatigant.*).

го⁷. Во нив, меѓу другото, се споменува податокот дека Јувенал бил протеран од Рим поради тоа што го навредил актерот Парис, кој му бил миленик на императорот Домитијан⁸. Во однос на местото на прогонство, во биографиите не постои консензус: во некои од нив пишува дека бил протеран во Египет, а во други – во Шкотска. Составувачите на биографиите не се согласуваат ниту во однос на прашањето на која возраст бил протеран и каде умрел: според едни, бил протеран кога бил во длабока старост и умрел во прогонство, а според други – по убиството на Домитијан, се вратил во Рим, каде што подоцна и умрел. Се смета дека умрел во 138 година, кусо време по смртта на Хадријан.

Првата сатира е еден вид апологија на одлуката на Јувенал, од сите книжевни родови што биле популарни во неговото време, да ја избере токму сатирата. Со лутина својствена за човек што не трпи неправда, наместа директно обраќајќи му се на читателот, тој во сатирата жестоко го брани ставот дека сатирата е единствениот книжевен род што може да го избере поет што живее во услови на таква морална декаденција во каква што живее самиот тој. Во сатирата можат да се нотираат неколку тематски целини:

1. Јувенал одбива да присуствува на книжевните рецитали само како слушател, зашто е изморен од митолошките теми што неговите современици ги обработуваат во своите дела (*recusatio*); (1–18);
2. Опис на општествените прилики што го принудиле да пишува сатири (19–80);
3. Бунт против тоа што никогаш откога постои светот немало толкав пад на моралот (81–126);
4. Опис на еден обичен ден од животот на римските клиенти (127–135);

⁷ Овие биографии не се сметаат за сигурен извор врз основа на кој може да се направи релевантна реконструкција на животот на Јувенал. Види, на пример, Courtney (2013), 5; Pačić (1998), 17–18.

⁸ Веројатно станува збор за истиот Парис што се споменува во биографијата на Домитијан кај Светониј (Suet. *Dom.* 10).

5. Опис на една епизода од животот на некој патрон, кој, от- како сам ја изел својата раскошна вечера, доживеал инфаркт и умрел (136–146);
6. Иако одлуката да пишува сатири авторот може да ја плати со живот, сатирата треба да биде неговиот единствен избор зашто на тој начин може да ги посрами и налути оние на кои злосторствата им ја замрзнале совеста (147–169);
7. Јувенал ни ја соопштува својата одлука дека ќе ги изложи на критика само оние што се веќе мртви (169-171).

Во првата сатира Јувенал, речиси и без да земе здив, го носи читателот во динамичниот и брз секојдневен живот на жителите на градот Рим во времето на Домитијан. На ова патување, со брзина како на филмска лента, го запознава читателот со една цела плејада од ликови што им припаѓаат на сите општествени слоеви, ликови какви што ретко можат да се сретнат во римската книжевност: мажи што стапуваат во брак поради мираз, угледни госпоѓи што од желба за слава учествуваат во гладијаторски игри, скороевци што се перчат со скапа облека и накит, пропаднати аристократи, безочни кодоши, жигола, магистрати што извршиле казниви дела без да ја добијат заслужената казна, коцкари, фалсификатори на тестаменти, матрони што си ги отруле сопрузите итн. Ликовите со кои поетот го запознава читателот на ова патување се толку многу живи што читателот има впечаток дека, ако некаде ги сретне, ќе ги препознае. Во некои од нив можеби и самиот ќе се препознае, а во други ќе препознае некого што го познава од своето секојдневие. Ова, секако, се должи на исклучителното мајсторство на Јувенал во оцртувањето на ликовите, но и на фактот што слични ликови можат да се сретнат во речиси секое морално деградирано општество. Можеби Јувенал го имал ова предвид кога решил да ги поштеди своите современици и да влезе в бој само *со тие пат што им Латински ил' Фламиниев покрива пепел* (Juv. 1.171).

Препев

Вечно ли само да слушам и сам да не изустам ништо⁹?
Папсан сум веќе од онаа Кордова песна за Тесеј¹⁰!
Казна да нема за овој тогати¹¹ без престан што чита
или за оној елегии¹² везден што реди? Без казна
5 долгион *Телеф*¹³ што цел ден ми уби ил' *Орест*¹⁴ да минат,

⁹ Т.е. „дали на книжевните читања секогаш да присуствувам само како слушател (auditor), а самиот да не прочитам ништо свое?“. Во времето на Јувенал книжевните читања (recitationes) биле дел од секојдневниот живот на образованите Римјани. Се одржувале на приватни вечери или на јавни места, а на нив биле читани дела што припаѓале на различни книжевни родови: епови, лирски песни, дури и драми.

¹⁰ Корд (Cordus) е непознато име во историјата на римската книжевност. Неизвесно е дали воопшто постоел поет со вакво име или станува збор за некој друг поет, кого Јувенал го нарекува Корд. Овој поет на книжевните читања до изнемоштеност читал извадоци од својот еп *Teseida* (*Theseis*). Името на списот упатува на тоа дека делото им било посветено на подвижите на митскиот крал и основач на Атина – хеленскиот јунак Тесеј.

¹¹ Тогата (fabula togata 'приказна облечена во тога') е комедија во која дејството се одигрувало на римска почва и дејствувачките лица биле Римјани. Денес не е зачувана ниту една тогата, а како автори на тогати се спомнуваат Лукиј Афраниј и Тит Квинкиј Ата.

¹² Елегијата како книжевен род била најмногу популарна во времето на Август, но и во времето на Јувенал сè уште се пишувале елегии. Најзначајни претставници на овој книжевен род во тоа време биле Арунтиј Стела и Лигдам.

¹³ Телеф во хеленската митологија е еден од Хераклидите, синовите на Херакле; неговата судбина била честа тема во античката книжевност, уште од времињата на Ајсил, Софокле и Еврипид, кои напишале трагедии, денес изгубени, во кои предмет на обработка било некое од патувањата на Телеф низ Хелада; овде споменатата трагедија *Телеф* не е зачувана и нејзиниот автор е непознат.

¹⁴ Судбината на Орест, синот на Агамемнон и Клитејмнестра, е исто така честа тема во античката книжевност; на Орест му се посветени Ајсхиловата трагедија *Евмениди* и две трагедии со насловот *Електра*, едната на Софокле, а другата на Еврипид.

- *Орест*, кој ај што е предолг¹⁵, па не е ни довршен саглам?
Така ко јас што го познавам лагот на Марс¹⁶ или онаа
спила на Вулкан, до стени близу на Ајол¹⁷, ни домот
не си го познава никој! А знам и што прават ветрој,
10 кои сè сеништа Ајак ги мачи¹⁸, од каде и еден
руно од злато со бегалка влечка¹⁹ и колкави Мониx
јасени фрлил²⁰! И платан и мермер Фронтонов²¹ ечат,
катаден столбој се рушат од рецитатори страшни,
врвен ил' безвреден поет – ти секогаш добиваш исто.
15 И јас од кóтек сум бегал и совет на Сула сум давал

¹⁵ Во изворниот текст: ...*summi plena iam margine libri / scriptus et in tergo*: [*Орест*] испишан ситно и на маргината од книгата и на задната страна. Римската книга претставувала папирусен свиток, кој се одмотувал при читањето. На него се оставала маргина и на задната страна не се пишувало. Авторот на овде споменатиот *Орест* очигледно не ја почитувал оваа конвенција, па пишувал и на делот од папирусот предвиден за маргина и на задната страна.

¹⁶ Се смета дека овде Јувенал алудира на лагот на Марс (*lucus Martis*) во Колхида.

¹⁷ Спилата на Вулкан била на Хиера (*ден. Вулкано*), остров во Тиренското Море во вулканскиот архипелаг Ајолски Острови. Островот Хиера бил во непосредна близина на островот Липара (*ден. Липари*), на којшто во пештера живеел богот на ветровите Ајол, по кого целиот архипелаг го добил името.

¹⁸ Ајак, син на богот Севс и на нимфата Ајгина, крал на островот Ајгина, кој по својата смрт заедно со Радамант и Минос бил еден од тројцата судии во подземното царство.

¹⁹ Неименуваниот митски јунак е Јасон, водачот на аргонаутите во Колхида. Споменатата бегалка, пак, е Медеја, ќерката на Ајет, која, откако се вљубила во Јасон, побегнала со него.

²⁰ Мониx, кентаур кој заедно со другите кентаури со стебла од дрва и карпи како оружје се борел против Лапитите. Види Ovid. *Met.* 12.499; Val. Flac. *Arg.* 1.145; Luc. 6.388.

²¹ Веројатно станува збор за Тит Катиј Кајсиј Фронтон, конзул во 96 година, кој овде е прототип за богат човек што во перистилот на својата куќа организираше книжевни читања. Види Mart. 1.55; Plin. *Ep.* 2.11.

– власт да си батали веднаш и в сон да си потоне длабок²²!
Кога на толку поети везден налетува човек,
глупо е милост да има и хартија на нив да штеди.
Зошто јас желба си добив да трчам по истото поле,
20 каде што коњи си шета Аврункино велико чедо²³?
Желни за одговор штом сте, разлог вам јас ќе ви кажам.
Нежнички евнуси кога се женат²⁴ и тускиски вепри

²² Овие два стиха се една од ретките автобиографски дигресији на Јувенал. Се толкуваат како реминисценција на деновите што Јувенал ги поминал во школа што нудела образование еднакво по ранг на денешното гимназиско образование. Еден од вообичаените наставни методи во овие школи било составувањето декламации (*declamationes*). Декламациите биле школски беседи и можеле да бидат од два типа: контроверсии (*controversiae*) и суасории (*suasoriae*). Контроверсиите биле имагинарни судски беседи, а суасориите – имагинарни советодавни беседи. Во овие два стиха Јувенал алудира на беседите од вториот тип, суасориите, со кои од ученикот се барало да посветува некој митолошки или историски лик за тоа како да постапи во определена ситуација. Во случајот, историскиот лик кого Јувенал го советува бил диктаторот Лукиј Корнелиј Сула, кој во 82 година ст. е. бил прогласен од Сенатот за диктатор. Задачата што Јувенал, всушност, ја добил била да состави суасорија на следнава тема: „Советувај го Сула дали да се повлече од својата функција или да не го прави тоа“.

²³ „Великото чедо на Аврунка“ (*magnus Auruncae alumnus*) е римскиот поет Гај Лукилиј (180 – 103/102 год. ст. е.), родоначалникот на римската сатира, кој бил роден во Суеса Аврунка (*ден. Сеса Аурунка*) во Кампанија. Јувенал преку оваа перифраза во епски стил (трчање по поле по кое коњи шетал и самиот Лукилиј) го започнува делот од сатирата што му е посветен на прашањето зошто се определил токму за сатирата како книжевен род.

²⁴ Во текстот стои *spadones*, кои, за разлика од евнусите (*eunuchi*), не биле кастрирани, туку биле полово немоќни по природа. Ним, за разлика од евнусите, не им било забрането со закон да стапуваат во бракови. Предмет на критика овде е причината поради која често се стапувало во брак: стремјето преку мирозот на сопругата да станат припадници на витешкиот staleж. 400 000 сестертии била сумата што била доволна за еден Римјанин да стане припадник на овој staleж, што му овозможувало да учествува во политичкиот живот, да биде носител на различни функции, да стане нечиј патрон и да има различни други привилегии.

- кога со боски разголени Мевија с' копјето боде²⁵,
кога се збогатил појќе од сета патрикиска фела
- 25 берберин прост што в младост брада ми стрижел со бричот²⁶,
Нилјанин штом едикојси, најобично ропче од Каноп,
Криспин по име²⁷, тирска лакерна²⁸ на раме си мести,
уште и прстен „за лето“²⁹ од прсти испотени вади:
„Потежок скапоцен камен не би можел сега да трпам!“
- 30 В услови такви, сатира сал може да пишува човек!
Железно срце да имаш, ти не ќе го истрпиш градов,

²⁵ Мевија е име на некоја римска госпоѓа што учествувала во гладијаторските игри, во случајов во „лов“ на тускиски вефри. Во гладијаторските игри, инаку, учествувале и жени, но исклучиво жени од ниско потекло или робинки, кои биле облечени како амазонки – со една разголена града. Преку приказната за Мевија Јувенал ни открива дека во неговото време се востановил обичај во гладијаторските игри да учествуваат и жени од повисоките општествени сталежи. Поривот на овие жени да учествуваат во ваквите игри, облечени како амазонки и наоружени со копје, веројатно, била нивната желба за популарност и слава.

²⁶ Се смета дека берберинот што овде се споменува е Кинам (Cinnamus), кој, благодарение на подарокот од својата газдарица, станал припадник на витешкиот сталеж (*dominae munere factus eques*), а потоа на Сицилија се добрал до огромно богатство. Види Mart. 7.64.

²⁷ Криспин, некогашен роб по потекло од египетскиот град Каноп. Во времето на Домитијан (81 – 96 год. н.е.) станал припадник на витешкиот сталеж и се добрал до функцијата *praefectus praetorio* (ἑπαρχος/ὑπαρχος τῶν πραιτωρίων), командант на воената гарда што се грижела за безбедноста на царот. Се споменува и од Мартијал (Mart. 7.99; 8.48).

²⁸ Лакерна е наметка со качулка што се закопчувала под вратот и се носела кога времето било студено. Ткаенините од феникискиот град Тир, кој во антиката бил познат по својот порфир, биле многу скапи. Овде Криспин „тирска лакерна на раме си мести“ или бидејќи не умее да ја носи така како што таа обично се носела, бидејќи било премногу топло за неа или бидејќи сакал да го сврти вниманието кон неа.

²⁹ Богатите Римјани лете носеле потенки, а зиме помасивни прстени. Криспин, како типичен скороевец, чувствувал потреба да нагласи дека може да си дозволи прстен и со поголем скапоцен камен, но дека сега не го носи зашто му е премногу топло.

живци ќе немаш за Матон со носилка, полна со него,
сегде што шета³⁰! А оној што другар си поткажа велик³¹,
сега што сака да пљачка и други отмени луѓе,
35 такви ак' уште ги има? Од него Маса³² се плаши,
Метиј³³ му дава поткуп, а Латин³⁴, пак, скришно – Тимела³⁵.
Везден ти среќаваш мажи што стекнале наследство ноќе,
патот до ѕвезди што најбрз го избрале в нашава доба –
имот си стекнале голем од вулва³⁶ на богати старки³⁷!

³⁰ Матон, дебел адвокат, кој овде се перчи со својата нова носилка (*lectica*), која, од што е многу дебел, не може да го собере. Види Juv. 7 и Mart. 10.46.

³¹ Не е познато ниту кој е големиот кодош, ниту која „крупна риба“ била жртва на поткажување од близок пријател. Во времето на принкипатот кодошите добивале четвртина од имотот на лицето што ќе го поткаже, кое, пак, или било осудувано на смрт или било протерувано. Можно е Јувенал овде да не им ги споменува имињата на учесниците во аферата или од страв или поради тоа што биле толку многу познати во јавноста што сметал дека и, без да им ги спомене имињата, ќе биде јасно за кого станува збор.

³² Бајбиј Маса, познат кодош од времето на Домитијан. Додека управувал со Хиспанија Бајтика, бил обвинет за малверзациии, но ја избегнал казната благодарение на тоа што му направил некоја услуга на Домитијан. Види Tac. Agr. 45.1; Hist. 4.50.2.

³³ Метиј Кар, исто така познат кодош од времето на Домитијан.

³⁴ Латин, славен глумец, кој често е споменуван од Мартијал, еден од најблиските пријатели на императорот Домитијан. Види Mart. 1.4.5 etc.; Suet. Dom. 15.3.

³⁵ Тимела, позната глумица или танчарка од времето на Домитијан, партнерка на Латин на сцената, а веројатно и во приватниот живот. Види Mart. 1.4.5.

³⁶ Во изворниот текст *vesica* 'мочен меур', презрив назив за *vulva* 'надворешниот дел на женските полови органи'.

³⁷ Мотивот на маж што се збогатува преку љубовни врски со богати и стари госпоѓи е чест кај Мартијал. Види, на пример, Mart. 4.5.6.

- 40 Дванаесттинка си зеде Прокулеј, а другото Гилон³⁸,
секој си наследи толку колку што стапот му вреди³⁹!
Секој нек' награден биде со пот што се добрал до пари,
боја нек' губи потем ко бос на змија што стапнал
или ко ретор што чека за настап време во Лугдун⁴⁰.
- 45 Жолчта од бес ќе ми пукне штом видам јас нечија свита
толпата како ја брка за мирно да помине татор
н' улица сирак што фрлил⁴¹! А оној што залудна доби
казна⁴²? Ќе речеш: „А срамот?!“ Ха! Неважно! Пара е тука!
Уште од рано се пијанчи Мариј⁴³ и богови гневи,
- 50 ти, пак, провинцијо, парница доби и пак ќе си кукаш!
Не е ли достоинство ова за лач од венусиска ламба⁴⁴?

³⁸ Прокулеј и Гилон се споменуваат само од Јувенал. Извесно е дека станува збор за мажи што наследиле дел од имотот на некоја повозрасна, богата госпоѓа.

³⁹ Во текстот стои *ad mensuram inguinis* „според големината на половиот орган“.

⁴⁰ Во Лугдун (*ден. Лион*) императорот Калигула приредувал натпревари во говорништво на грчки и латински јазик. Пред натпреварот сите говорници трепереле од страв зашто знаеле дека, ако бидат оценети како најлоши, може да бидат сурово казнети – истепани со палки или фрлени во река. Види Suet. Cal. 20.

⁴¹ Мотивот на татор што со измама му го одзел имотот на свој штитеник и со тоа го принудил да се проституира се среќава и кај Хоратиј (Hor. Ep. 1.122).

⁴² Мариј Приск, кој се спомнува во следниот стих. Мариј бил управник на провинцијата Африка во периодот од 97 до 98 год. Кога се вратил во Рим, од неколку градови во Африка бил обвинет за изнудување пари и за прекумерна суровост. Бил прогласен за виновен и осуден на прогонство, но имотот не му бил одземен (види Plin. Ep. 3.9.4). Годината на неговото судење, 100 год., се смета за *terminus ante quem* за датирањето на оваа сатира.

⁴³ Во текстот стои: *exul ab octava Marius bibit* „Изгнаникот Мариј пие од осум часот“. Римјаните обично не почнувале да пијат пред вечерата (*сена*), која во времето на царството започнувала во девет часот.

⁴⁴ Венусија е родниот град на Хоратиј, кој исто како и Јувенал пишувал сатири.

Молкум да седам? Да пеам за Диомед ил' за Херакле,
или за рикот од лабиринтот силно што ечи
ил' за летачкиот ковач и син му што в морето паднал^{45?}
55 Денес и „сводник“⁴⁶ наследува имот од швалерот женин,
неа ја спречува закон, па наудрен в таван се свери,
нурнат со носот во пехар мудро си дреме и кúти!
Денес кон служба во војска бесрамно нишани човек
имот што распрчкал сосем и семеен изгубил углед,
60 потем по патот Фламиниен⁴⁷ бесно ко виор тој јури
ко да е прав Автомедонт⁴⁸ и уздите сам си ги држи,
– друшка си сака да плени, облечена в топла лакерна⁴⁹.
Како да табла не испишеш восочна цела⁵⁰ на патот
кога ќе сретнеш ти некојси фалсификатор⁵¹ од батки
65 шестмина носен на носилка фина со отворен покрив?

⁴⁵ Во овие три стиха (52–54) Јувенал повторно набројува теми што биле вообичаени во епската поезија од неговото време: доживувањата на хеленскиот херој Диомед по враќањето од Троја, подвизите на Херакле, приказаната за Минотаур, Дајдал и Икар; „летачкиот ковач“ е Дајдал, а „син му што в морето паднал“ е Икар. Сите овие теми е можно да биле обработени и во погоре споменатата *Тесеида*.

⁴⁶ Во изворниот текст *leno* „сводник“; преводот е во наводници зашто овде е извесно дека не станува збор за вистински сводник, туку за сопруг сводник, маж што ја наведува својата сопруга на љубовна врска со друг маж со цел да го наследи неговиот имот. Не е сосем јасно врз основа на кој закон му било овозможено тоа.

⁴⁷ Фламиниен пат (*via Flaminia*), пат што преку Апенините водел од Рим на север кон Ариминиј (ден. Римини).

⁴⁸ Автомедонт е коларот на Ахил во *Илијада*.

⁴⁹ Лакерна е вид наметка со качулка што се носела кога времето било студено.

⁵⁰ За пишување на пократки белешки Римјаните користеле дрвени таблички премачкани со восок.

⁵¹ Не е познато дали овде Јувенал алудира на некоја конкретна личност. Во изворниот текст стои *signator falsi* „подметнувач на лажни завештенија“.

- Лежи „господинот“ така, си мислиш Мајкѐнат⁵² го гледаш!
Не знаеш како тој отмен и богат во животот станал?
Имотот свој си го стекнал со пусулче кусо и печат!
Еве и моќна матрона што жедта на сопругот кутар
70 с' каленско винце⁵³ и отров од жаби⁵⁴ за навек ја згасна⁵⁵.
И од Лукуста⁵⁶ поопитна, кутри подучува друшки –
јавно да лешови носат на својте отруени мажи!
Сакаш да станеш ти некој и нешто? Па изврши тогаш
злочин за прогон на Гијар⁵⁷ или за зацдана вреден!
75 Фали ти чесност, но од неа студи! За злочини следат
градини, дворци и сребрени чаши со релјеф на јарци!
Како ти мирно да спиеш со мисла за човек со снашка
алчна што легнал, за блудник еден што уште е дете⁵⁸?
Дури и дарба да немаш, од лутина стихој ќе редиш
80 какви што можеш, ко јас што правам ил' ко Клувѐниј⁵⁹.
Она што луѓе ги мори – дал молби ил' стравој ил' копнеж,

⁵² Гај Клиниј Мајкенат, прочуениот римски богаташ и покровител на поетите од времето на Август.

⁵³ Високо квалитетно вино од областа Кампанија.

⁵⁴ Отров се добивал од утробата на еден вид отровни жаби (*rubetae*).

⁵⁵ Овие стихови може да се однесуваат на Јулија Агрипина (15 – 59 год.) која го отрула својот трет сопруг, царот Клавдиј, но може да се однесуваат и на која било друга римска матрона.

⁵⁶ Лукуста, Римјанка по потекло од Галија, една од најпознатите трујачки во Рим. Позната е по тоа што ѝ помогнала на Јулија Агрипина да го отруе царот Клавдиј, а со нејзина помош Нерон го отрул својот брат Британик, а и самиот умрел од отровот што таа му го подготвила.

⁵⁷ Гијар (*ден. Јарос*), мало островче во Егејското Море, каде што ги испраќале луѓето осудени на прогон.

⁵⁸ Во текстот стои: *praetextatus adulter* „прељубник облечен во праетекста“; *toga praetexta* е тога опшиена со пурпурен раб што ја носеле децата на слободните Римјани до 17-годишна возраст; во некои коментари „прељубникот в момчешка тога“ е Калигула (види Suet. *Cal.* 24).

⁵⁹ Клувѐниј, некој денес непознат поет.

радост ил' срдба ил' борба – е крма за книжево наше.
Уште од време на потоп⁶⁰, Девкалион⁶¹ кога со бродот
дојде на планина⁶² совет од пророк за спас да си тражи⁶³,
85 – кога камењата станаа топли и добија душа,
кога и Пира на мажи им покажа девојки голи⁶⁴ –
зарем сме имале ние наплив на пороци олкав?
Срца зар олку ни лакоми биле? Нè влечела коцка?
Ич не ни седнуваш комар да играш со пари во ќесе,
90 туку пред коцкари ковчег ти ставаш, па потем дур играш!
Какви сè битки за ковчег се бијат ти скоро ќе видиш!
Не е ли огромна лудост да прокоцкаш толкави пари
дури и ропче да пуштиш без облека долна да семне⁶⁵?
Градел ли некој од предците наши онолкави дворци?
95 Обед зар сам имал некој од јастија седум? А денес?

⁶⁰ Станува збор за големиот потоп, со кој Севс, гневен на човечкиот род, решил да ги уништи луѓето. Со овој потоп завршила митската бронзена доба.

⁶¹ Девкалион, син на Прометеј, прататко на сите луѓе, сопруг на Пира. Девкалион и Пира биле единствените праведници што Севс одлучил да ги спаси од големиот потоп.

⁶² По совет на Прометеј, Девкалион направил голем дрвен ковчег (овде *navigium* „брод“), се засолнил во него заедно со Пира и по девет дена и девет ноќи допловил до највисокиот врв на планината Парнас.

⁶³ Кога стивнале надојдените води, Девкалион и Пира побарале совет од божицата Темида како да го обноват изумрениот човечки род.

⁶⁴ Божицата Темида ги советувала Девкалион и Пира „да си ги покријат главите, да се ослободат од појасите и зад себе да ги фрлаат коските на својата мајка“. По долго размислување, тие сфатиле дека нивната мајка е божицата Земја (Гаја), а дека нејзините коски се камењата. Кога почнале да фрлаат камења зад себе, од камењата што ги фрлаа Девкалион настанале мажите, а од камењата што ги фрлала Пира – жените. Види Ovid. *Met.* 1.253–416; Нуг. *Fab.* 153; *Apd. Bibl.* 1.7.2 *pass.*

⁶⁵ Ропчето семне зашто неговиот господар ја прокоцкал дури и неговата долна облека.

Толпи на прагот во тоги се туркаат корпи⁶⁶ да грабнат!
В лице патронот ги гледа, од страв проверува добро
некој да не му се протне, да не му се претстави лажно.
Штом те препознае, земаш! На вратарот потем му вели
100 сите нек Тројци⁶⁷ ги викне што со нас⁶⁸ тук прагот го абат.
„Прво на преторот дај му, па потем на трибуно!“ – вели.
Но ослободеник еден е побрз: „Еве ме, прв сум!
Зар да се плашам и мислам дал место ќе зачувам свое?
Иако роден крај Еуфрат јас сум – па дупкиве в уши⁶⁹
105 сведочат дури и јас да негирам – дуќанчиња имам,
четири стотки⁷⁰ ми носат. Но што вреди порфирна руба,
кога по полјани лаврентски⁷¹ Корвин⁷² изнајмени овци

⁶⁶ Пред куќата на патронот или во атриумот на клиентите им се делеле кошнички со храна (*sportulae*), а поретко се случувало и некој да биде поканет внатре во куќата на патронот на вечера. Наместо кошнички со храна, клиентите можеле да добијат и пари. Во оваа прилика, тие биле обврзани да облечат тога како доказ за тоа дека имаат римско граѓанско право.

⁶⁷ Во текстот стои *Troiugenas* „родени во Троја“, „Тројанци“; се однесува на старите патрикиски фамилии, кои, според легендата, биле потомци на тројанскиот јунак Ајнеј, кој, по пропаста на Троја, дошол во Латиј.

⁶⁸ Со оглед на тоа што Јувенал често ги менува лицата на глаголското дејство и на тој начин како да се соживува со доживувањата на своите ликови, не е извесно дали ова „со нас“ (*nobiscum*) е резултат на таквата негова практика или пак значи дека и самиот тој бил меѓу присутните клиенти.

⁶⁹ Во текстот стои *molles in aure fenestrae* „немажевните дупки во увото“. Источните народи носеле обетки, кои Римјаните не ги сметале за знак на мажественост. Ослободеникот чишто се овие зборови сигурно не би го употребил изразот *molles fenestrae*.

⁷⁰ Четири стотки, се подразбира 400 000 сестертии.

⁷¹ Лаврент, град во Латиј, положен меѓу Остија и Лавиниј, северозападно од Рим, каде што имало многу стада со овци (Plin. *Ep.* 2.17.3).

⁷² Веројатно станува збор за Марк Валериј Месала Корвин, конзул во 58 год., кој толку многу осиромашил што Нерон му одредил годишен приход (Тас. *Ann.* 13.34).

- тера, а јас сум поимотен дури од Палант и Ликин⁷³?”
Трибуни нека почекаат! Богатство предност нек’ има!
110 Нека не ѝ дава никаква предност на светата служба
дојденец в градов со нозе обелени уште од кречот⁷⁴,
за нас од богатство нема друга поголема светост,
иако уште на валкани пари не сме посветиле
храмој и олтари не сме им уште подигнале нигде,
115 како на Верба и Мир или Победа мила и Доблест,
или на Слога⁷⁵ што цвркоти штом ѝ поздравиме гнездо⁷⁶.
Кога и самиот конзул на крајот од секое лето
стекнат од кошничка приход си брои на своето konto,
што ли да прават клиенти што облека, чевли и лепче,
120 како и дрва за огрев оттаму дома си носат?
Еве и носилка полна дошла да кошничка⁷⁷ бара,
по неа жена зад сопругот оди, преморена, трудна.

⁷³ Палант и Ликин се ослободеници што стекнале големи богатства. Палант бил ослободеник на царот Клавдиј, кому царот му дал преторски одличја и петнаесет милиони сестертии (Tac. *Ann.* 12.53; Suet. *Claud.* 28). Ликин, пак, бил ослободеник и благајник (*dispensator*) на Јулиј Кајсар, кој се збогатил во времето кога бил прокуратор на Галија во 16/15 год. ст. е. (Dio Cass. 54.21; Sen. *Ep.* 119.9, 120.19).

⁷⁴ Римјаните, кога ги продавале увезените робови, нозете им ги премачкувале со креч (*creta*) за да се разликуваат од робовите што се родени во Италија (*vernae*).

⁷⁵ Верба (*Fides*), Мир (*Pax*), Победа (*Victoria*), Доблест (*Virtus*) и Слога (*Concordia*) се персонифицирани апстрактни поими што имале свои храмови или жртвеници во Рим.

⁷⁶ Божицата Слога, *Concordia*, имала повеќе храмови во Рим, но главниот бил на Форумот, помеѓу храмот на Сатурн и главната „трибина“ за политички говори (*rostra*). На покривот на еден од нејзините храмови имало гнезда со штркови, што зборува дека за овој храм, а оттаму и за самата слога, не се водела особено голема грижа.

⁷⁷ Во текстот стои *centum quadrantes*, буквално „сто четвртинки“; *quadrans* е една четвртина од римскиот ас; истата сума се споменува и од Мартијал како вообичаена парична сума што во кошничката патронот им ја давал на своите клиенти (Mart. 4.68).

- Друг пак со добро проверена финта сака да ќари,
прстот го вперил кон носилка празна, за жена си бара:
125 „Гала е внатре! Ај дајте ми брзо! Па зарем ќе лажам?
Гало, ај подигни глава! Хм! Ај не ја тормози! Спи!“
Распоред дневен на сите ни годи: по кошничка прво⁷⁸,
потем на Форум, кај кипот на Аполон, зналец на право⁷⁹,
потем кај бисти на славните вожди⁸⁰, каде што дури
130 еден египетски арабарх⁸¹ натпис се дрзна да има,
– таму ти можеш да мочаш ил’ повеќе дури од тоа.
Стари и покрај изнемоштени веќе клиенти си одат,
дигнале раце од надеж за обед, очекуван долго,
кутрите, зелка и дрва за огин ќе одат да купат.
135 Најфини деликатеси од мориња збрани и шуми

⁷⁸ Клиентите имале обврска секое утро да се појават пред куќата на патронот, да го поздрават и, ако добијат некоја задача од него, да ја извршат: да бидат дел од неговата свита во градот, да одат со него на јавни собири, во театар, амфитеатар, бања, да му завршат некоја работа и сл. Кошничката со храна или пари обично ја добивале откако ќе ги завршат зададените задачи, обично навечер, како што може да се види и од 132. стих. Не е сосем јасно зошто Јувенал кошничката ја споменува и овде, на почетокот на дневниот распоред на должностите на клиентот. Мартијал (Mart. 4.8) пишува дека клиентите кошничката ја добивале наутро, кога доаѓале да го поздрават патронот. Домитијан, како патрон над патроните, го укинал делењето храна во кошнички и вовел масовни гозби (Suet. Dom. 7).

⁷⁹ Аполон е овде „зналец на право“ (*iurisque peritus*) поради местоположбата на неговиот кип од слонова коска: неговиот кип, имено, бил поставен на Августовиот форум блиску до судниците. Спореди Mart. 2.64.8; Hor. Sat. 1.9.78.

⁸⁰ Светониј пишува дека Август на најславните војсководители им подигнал кипови во триумфална поза, кои биле поставени во портиците на неговиот форум (Suet. Oct. 31).

⁸¹ Арабарх (*arabarches*), собирач на даноци во Египет. Кикерон титулата ја користи иронично, како прекар на Гнај Помпеј (Cic. Att. 2.17). Овде споменатиот арабарх не е Помпеј, туку некој друг, според некои толкувања – Тибериј Јулиј Александар, Евреин, кој во времето на Веспасијан бил префект на Египет.

- патронот сам ќе си ждере, лежејќи на празниот миндер.
Овде на асталов красен, со старини украсен бројни,
своето наследство fino за час ќе го списка тој сето.
Сосем ќе исчезне сој паразитски!⁸² Кој да ја трпи
- 140 оваа збеснатост гнасна? И колку ли стрвен е човек
сам што си стаманил вепар – за друштво најсовршен залак!
Бргу за тоа е казнет: си слекува вечерен превез⁸³,
прејаден в бањата⁸⁴ јури со паунот несварен в стомак,
– смрт го ненадејна стига без старост да дочека седа.
- 145 Бргу по гозби за ова се збори со не многу тага.
„Така му треба!“, пријатели лути на погребот зујат.
Нашиов морал ни потомство идно не ќе го смени,
исто ќе прават и исто ќе сонат и внуците наши!
Врвот го достигна секој наш порок! Та затоа едра
- 150 рашири, броди! Ќе речеш: „А имам ли дарба за тоа?
Можам ко предци со лес да си пеам за сè што ме лути?
Има ли име што не смеам ич да го спомнам во песна?
Зарем е битно дал Мукиј⁸⁵ ќе сака на зборој да прости?
- 155 Ако го спомнеш Тигилин⁸⁶, ко оние одма ќе гориш

⁸² Во изворниот текст *nullus iam parasitus erit* „нема да има веќе ниту еден паразит“. *Parasitus* „паразит“ овде несомнено има значење на *cliens* „клиент“.

⁸³ За време на вечерата Римјаните не биле облечени во тоги, туку имале посебна облека што била соодветна за лежење околу триклиниумот.

⁸⁴ Римјаните обично оделе во јавните бањи пред вечерата; богатите, кои имале сопствени базени, не ја почитувале таа практика, па во базените со топла вода оделе и по вечерата.

⁸⁵ Публиј Мукиј Скајвола, народен трибун во 141 и конзул во 133 год. ст. е., е предмет на критика во сатирите на Лукилиј. Овие стихови се можеби цитат од Лукилиј.

⁸⁶ Гај Офониј Тигилин, миленик на Нерон, еден од главните организатори на прогонот и мачењето на христијаните (Тас. *Ann.* 15.44), опишано во стиховите 155–157. Со оглед на тоа што Тигилин не бил современик на Јувенал, извесно е дека овде е споменат како архетип за моќен и суров човек.

- онде што распнати горат и димат со клинци во грло,
широка зад себе brazда ќе оставиш среде арена“.
Оној зар стриковци тројца со корен волчји што отру⁸⁷
пружен на перници меки од високо нас да нè гледа?
160 „Близу штоту до тебе дојде, на усни ти залепи прсте,
‘Еве го!’ – речи и исто ко тужба да добил од тебе.
Слободно пеј си за Ајнеј и оној свирепиот Рутул⁸⁸,
песни за смртта на Ахил да навредат никого нема
или за Хила што многу бил тражен по вода штоту пошол⁸⁹.
165 Секогаш кога со мечот Лукилиј ќе жестоко грмне⁹⁰,
дури и човек со смрзната совест црвенеет веднаш,
гради што вина да признаат нејќат одма се потат.
Потоа бес, па и солзи! Та затоа размисли добро
трубата пред да ја чуеш: за бој да се каеш е доцна
170 шлем штоту си натнал!“ Ќе влезам во бој јас саде со тие
пат што им Латински⁹¹ ил’ Фламиниев⁹² покрива пепел⁹³.

⁸⁷ Не е познато за кого станува збор.

⁸⁸ Т.е. Турн, противникот на Ајнеј.

⁸⁹ Хила, штитоносец и љубовник на Херакле, момче со исклучителна убавина, кое заедно со Херакле учествувало во походот на аргонаутите. На патот кон Колхида Хила тргнал да донесе вода од некој извор во близина на Пега во Мисија. Кога го здогледале речните нимфи, пленети од неговата убавина, засекогаш го повлекле со себе под водата. Херакле цела ноќ го барал, но не успеал да го најде. Кога од Мисија тргнал кон Лидија, го задолжил локалното население и натаму да го бара неговиот љубен. Види Verg. *Ecl.* 4.41–44; Val. Flac. *Arg.* 3.596; Mart. 10.4.3.

⁹⁰ Лукилиј е повторно претставен како еписки воин. Спореди стих 20.

⁹¹ Латински пат (*Via Latina*), пат што го поврзувал Рим со Капуа.

⁹² За Фламинијевиот пат (*Via Flaminia*), види белешка 39.

⁹³ На Римјаните им било забрането да ги погребуваат своите мртви во градот, па ги погребувале покрај поголемите патишта надвор од градот.

Библиографија

Изворни трудови и преводи

- D. Iunii Iuvenalis, *Fourteen Satires of Juvenal. Saturae XIV*, edited by J. D. Duff, Cambridge University Press, Cambridge UK, 1966.
- Decim Junije Juvenal, *Satire, s latinskog prevela Marjanca Pakiž*, Fedon, Beograd, 2009.
- Juvenal and Persius*, edited and translated by Susanna Morton Braund, Harvard University Press, Cambridge MA, London, England, 2004.
- Juvenal and Persius*, with an English translation by G. G. Ramsay, William Heinemann, London; G. P. Putnam's Sons, New York, 1918.

Стручна литература

- Armstrong, D. (2012), 'Juvenalis Eques: A Dissident Voice from the Lower Tier of the Roman Elite', во: Braund S. and Osgood J. (eds.), *A Companion to Persius and Juvenal*, Wiley-Blackwell, Malden MA, 59–78.
- Braund, S. M. (2004), 'Introduction', во: *Juvenal and Persius*, edited and translated by S. M. Braund. Harvard University Press, Cambridge MA, London, England, 1–39.
- Courtney, E. (1967), 'The transmission of Juvenal's Text', *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 14 (1), 38-50.
- Courtney, E. (2013), *A Commentary on the Satires of Juvenal*, 2nd ed., California Classical Studies, Berkely, California.
- Duff, J. D. (2013), 'Introduction', во: *Fourteen Satires of Juvenal*, edited by J. D. Duff, Cambridge UK, Cambridge University Press, ix–lii.
- Gold, B. K. (2012), 'Juvenal: The Idea of the Book', во: Braund S. and Osgood J. (eds.), *A Companion to Persius and Juvenal*, Wiley-Blackwell, Malden MA, 97–112.
- Hight G. (1937), 'The life of Juvenal', *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Vol. 68, 480-506.
- Kennedy, G. A. (1999), *Classical Rhetoric and Its Christian and Secular Tradition from Ancient to Modern Times*, University of North Carolina Press, Chapel Hill and London.
- Pakiž, M. (1998), 'Uvod', во: Decim Junij Juvenal, *Šesta satira*, prevela s latinskog i predgovor i komentare napisala Marjanca Pakiž, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad.

Parker, H. N. (2012), 'Manuscripts of Juvenal and Persius', во: Braund S. and Osgood J. (eds.), *A Companion to Persius and Juvenal*, Wiley-Blackwell, Malden MA, 137-161.

Ramsey, G. G. (1918), 'Introduction', во: *Juvenal and Persius*, with an English translation by G. G. Ramsay, William Heinemann, London; G. P. Putnam's Sons, New York, 1918, xi-lxxxii.

Juvenal: the First Satire

SUMMARY

Svetlana Kočovska-Stevoviќ

Institute of Classical Studies
Faculty of Philosophy
Ss. Cyril and Methodius University, Skopje

svetlana.kocovska@fzf.ukim.edu.mk

This contribution is a metrical translation into Macedonian of the 1st satire of Juvenal. Translation is based on the edition of Braund (*Juvenal and Persius*, edited and translated by Susanna Morton Braund, Cambridge MA: Harvard University Press, 2004). It is supplemented by a brief introduction and notes.

Key words: Juvenal, Roman satire, Macedonian metrical translation, Roman literature